

LBRIS

We know
books

OSCAR HIJUELOS

TWAIN & STANLEY
INTRĂ ÎN PARADIS

Twain și Stanley intră în Paradis / Oscar Hijuelos. - București : RAO Distribuție, 2021
ISBN 978-606-006-525-8

821.111

RAO Distribuție
Str. Bărgăului nr. 9-11, sector 1, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

OSCAR HIJUELOS
Twain & Stanley Enter Paradise
Copyright © Oscar Hijuelos, 2015
Prezenta ediție a fost publicată prin înțelegere cu
Grand Central Publishing, New York, New York, SUA.
Toate drepturile rezervate.

Twain & Stanley intră în Paradis
© RAO Distribuție, 2017
pentru versiunea în limba română

Traducere din limba engleză
Roxana Cristina Gheorghe
prin LINGUA CONNEXION

2021

ISBN 978-606-006-525-8

Dragă cititorule,

Sunt încântată să vă prezint cartea *Twain & Stanley intră în Paradis*, scrisă de regretatul Oscar Hijuelos, un roman istoric care spune povestea prieteniei improbabile a două dintre cele mai cunoscute și mai admirate personalități ale secolului al XIX-lea. Oscar Hijuelos a câștigat premiul Pulitzer pentru *The Mambo Kings Play Songs of Love* și a publicat opt romane și o autobiografie, înainte de decesul său prematur din anul 2013.

Hijuelos a muncit cu multă dragoste la *Twain & Stanley intră în Paradis*, lucrând la manuscris timp de zece ani, cu pauze, și a călătorit spre locurile îndepărtate care sunt prezentate în carte, cufundându-se în înregistrările documentare care prezentau legătura de durată dintre titanul literar Mark Twain, faimosul explorator african Henry Morton Stanley și soția acestuia, pictorița Dorothy Tennant. Rezultatul este o carte care nu se aseamănă cu nimic din ce a mai scris Hijuelos – o îmbinare încântătoare între realitate și ficțiune, în care autorul creează atât de clar o lume dispărută și vocile personajelor importante care îi aparțineau.

Faptul că am avut șansa de a publica acest roman constituie o mare onoare. Experiența de a lucra cu manuscrisul unui mare scriitor care nu mai este în viață, astfel nefiind posibil dialogul obișnuit dintre autor și editor, a fost dulce-amăruie, dar am colaborat cu soția sa, Lori Carlson-Hijuelos, care îl cunoștea mai bine decât oricine altcineva și care îi știe lucrările în cele mai mici detalii.

Acesta a fost un privilegiu rar, pe care nu l-aș fi ratat pentru nimic în lume și sunt încântată peste măsură că *Twain & Stanley intră în Paradis* vede în sfârșit lumina tiparului.

Gretchen Young,
Vicepreședinte și Director editorial
Editura Grand Central

CUPRINS

Nota autorului	9
Partea întâi	17
Întrebarea lui Dorothy	19
Manuscrisul din sertar	28
Twain și Stanley se reîntâlnesc	161
Stanley îndrăgostit	182
Huck Finn în Africa	249
Întoarcerea lui Stanley	259
Nunta	268
Partea a doua	273
Întâlnirea cu domnul Clemens	275
Cu domnul Twain	291
Portrete cu Twain	311
Tristețea lui Twain și alte evenimente	333
Despre mediumuri clarvăzătoare	370
Partea a treia	397
Scrisori 1897-1899	399
Viața la țară	405
Furze Hill, weekend pascal, 1900	415

Ultimele zile ale lui Stanley 1901-1904	426
Clemens în acea perioadă	456
Manuscrisul din sertar și Oxford 1907	463
Postfață	502

NOTA AUTORULUI

Twain & Stanley intră în Paradis prezintă felul în care s-au intersectat viețile lui Mark Twain și Henry Morton Stanley, doi victorienii faimoși ai secolului al XIX-lea. Sincer să fiu, am început să scriu această carte deoarece caracterele lor, potrivit căutărilor mele și judecând după scrierile lor, păreau să formeze o pereche perfectă. Au fost într-adevăr prieteni buni, în ciuda faptului că (în cele din urmă) au avut păreri diferite în privința imperialismului și a colonizării Africii. Și mai există un motiv: nu a mai scris nimeni despre relația dintre ei, iar acest lucru pur și simplu m-a atras.

Firul conducător al cărții este traiectoria acestei relații: cum Stanley a ajuns să-l cunoască pe Twain când a venit pentru prima dată în America din Țara Galilor, la sfârșitul anilor 1850, cum au ajuns să aibă cariere foarte asemănătoare ca jurnaliști în vestul Americii și cum, în cele din urmă, după ce au ajuns faimoși cam în același timp, prietenia lor a continuat de-a lungul anilor.

Se știe faptul că soția lui Henry Stanley, Dorothy Tennant, era o artistă apreciată în Londra secolului al XIX-lea. O aristocrată extravagantă cu înclinații boeme, Dorothy Tennant a pictat o serie de portrete ale lui Stanley, dintre care unul este foarte cunoscut. Mai târziu, ea a pictat câteva portrete ale lui Twain – îl puneă să pozeze pentru ea, în timp ce el vorbea despre problemele lui existențiale. În timp, deși era îndrăgostit lunea de soția lui, Livy, o femeie destul de fragilă, care era mai mereu bolnavă, Twain, sătul de greutățile vieții sale, devine hipnotizat de soția lui Stanley, o seducătoare voluptuoasă în adevăratul sens al cuvântului, pe care

ÎNTREBAREA LUI DOROTHY

Într-o gravură din anul 1889 pentru frontispiciul primei ediții a cărții ei *London Street Arabs*, Dorothy Tennant era înfățișată din profil, cu mâna stângă, încărcată cu bijuterii, în dreptul bărbiei ei durdulii. O reprezintă bine. Avea o frunte înaltă pe care o ținea ridicată grațios și păr bogat, ondulat, probabil cărunț, sprâncene contemplative, nasul proeminent, dar nu exagerat, buzele subțiri și țuguiate, urechile delicate și carnoase și ochii întunecați și vioi, trăsăturile ei amintind de un portret clasic al unei patriciene din Roma sau al unei nobile din Grecia.

Tennant era o femeia bogată, cu un anumit statut social, care locuia într-o vilă în stil Regency în zona Richmond Terrace, pe lângă Whitehall, în Londra. Acest portret fusese făcut cu un an în urmă, înainte de căsătoria ei cu Henry Morton Stanley, explorator, supranumit „Napoleon al jurnaliștilor“, ale cărui rădăcini au fost atât de modeste, încât experiențele lui din copilărie și educația sărăcăcioasă din Țara Galilor ar fi fost o abstracțiune pentru ea, având în vedere că experiențele ei nu au inclus niciun fel de nevoi nesatisfăcute sau de lipsuri. Faptul că ea, perla artistică și plină de viață a societății londoneze, a intrat în viața lui Stanley și s-a logodit în împrejurări fericite cu el după o binecunoscută perioadă de dificultăți între ei a constituit unul dintre cele mai mari mistere ale seducției în epoca victoriană.

Ca aproape toată lumea din Anglia, a fost și ea prinsă în nebunia națională cu privire la Africa, urmărind cu fascinație realizările lui Livingstone, Baker, Cameron, Speke și Burton, printre

mulți alții, despre ale căror explorări s-a vorbit în toate ziarele și care au fost comemorate în cărți. Era adolescentă când au început primele explorări, dar până în anul 1871 a apărut cel mai mare explorator al Africii, Henry Morton Stanley. A început să devină cunoscut datorită expediției sale pentru găsirea misionarului scoțian David Livingstone. Activitățile lui viitoare din regiunea respectivă, mai ales din Congo, locul în care a petrecut mulți ani conducând expediții, adesea în condiții imposibile, i-au crescut statutul de erou în percepția publicului. Stanley a reușit să deschidă centrul ecuatorial al continentului și a devenit unul dintre cei mai cunoscuți oameni din Anglia. („Înainte de Stanley, Africa nu exista”, avea să scrie Tennant mai târziu.)

În ciuda personalității imprevizibile a lui Stanley și în ciuda numeroaselor lui boli, cum ar fi gastrita cronică și crizele de malarie – „Africa din mine”, așa cum spunea el – mariajul lor a înflorit și împreună au devenit unul dintre cele mai cunoscute cupluri din Anglia. Cercul de prieteni cu nasul pe sus ai lui Tennant s-a intersectat cel al colegilor și cunoștințelor lui Stanley – în mare, pentru relații profesionale. Dar din când în când mai apărea și câte o prietenie adevărată, cum a fost cea pe care Stanley a avut-o cu scriitorul american Samuel L. Clemens sau Mark Twain, așa cum i se spunea adesea.

Tennant l-a întâlnit pe Clemens la o cină din New York City, în timp ce-l acompania pe Stanley într-un turneu de prelegeri prin Statele Unite. Cu această ocazie au făcut cunoștință, ceea ce a dus, în luna ianuarie a anului 1891, la o invitație din partea lui Clemens de fi vizitat la casa lui din Hartford, pe bulevardul Farmington. Dorothy și mama ei, Gertrude, au petrecut câteva zile distractive acolo, alături de Twain și de familia lui (în acea perioadă, Stanley era plecat, ținea prelegeri în Trenton și alte orașe din New Jersey). Mai apoi, de-a lungul următorilor cincisprezece ani, ea și Stanley i-au văzut pe cei din familia lui Twain la diverse ocazii, mai ales la Londra, unde familia Clemens a locuit pe la jumătatea anilor 1890, iar apoi mai târziu, la începutul noului secol, când și-au stabilit din nou reședința în Anglia.

În toți acești ani, făcând vizite la vila familiei Tennant de pe Richmond Terrace, Clemens a petrecut multe ore în compania lor, oferind recitaluri improvizate pentru prietenii acestora la cină, jucând biliard și retrăgându-se ocazional în atelierul ei, o cameră cu pânze și pensule pentru pictat, cunoscută sub numele de „colivia”, în care poza ca model pentru ca Dorothy, care era o artistă foarte admirată la vremea aceea, să-i facă portretul.

Ea a fost cea care și-a dorit să expună un portret al lui Clemens în Galeria Națională de Portrete, la fel cum a făcut în anul 1893 și cu un portret admirabil al soțului ei explorator, pe care l-a zugrăvit în toată splendoarea lui. Dolly a realizat zeci de portrete cu Stanley de-a lungul perioadei lor de curtare și alte zeci în anii după ce s-au căsătorit – fiecare sesiune a fost ca o cufundare, a simțit ea, în spiritul subiectului ei, căci odată ce el a început să aibă încredere în ea, au purtat conversații productive, iar sufletul lui torturat a ieșit la iveală.

Astfel de conversații au avut loc și în cazul lui Clemens, de la care Dolly a aflat detalii despre viața lui privată – despre bucuria și mândria pe care le simțea în legătură cu familia sa, despre durerea provocată de anumite evenimente devastatoare care i-au îngreunat ultimii ani. Probabil că a petrecut douăzeci de ore schițându-i portretul. A fost un subiect ușor de distras, ba răsucea o țigară, ba se ridica în orice moment ca să se întindă și adesea se uita pe fereastră la plantele perene irlandeze din grădina ei, iar uneori își pierdea răbdarea și nu mai putea să stea nemișcat. Și totuși, când reușea să-l facă să vorbească despre lucrurile care-i aduceau bucurie, în special despre tinerețea petrecută în Hannibal – minunatul ținut de vis din care izvorau majoritatea personajelor sale – timpul se oprea, uita de disconfort și faimoasa lui înfățișare impunătoare era cuprinsă de seninătate.

*

– Dolly, după cum bine știi, întotdeauna l-am îndrăgit pe Stanley. Nu că ar fi prea ușor să-l înțelegi, dar încet-încet se face plăcut. Convingerile lui, etica lui profesională, cunoștințele vaste – îmi

plac aceste calități ale lui, chiar dacă nu sunt mereu de acord cu el. Nu e prea ușor să te înțelegi cu el, nici pe departe, dar asta nu mă deranjează, să știi. Și este una dintre cele mai irascibile persoane pe care le-am întâlnit vreodată, în afară de mine, și a fost așa dintotdeauna, încă de când l-am cunoscut. Ceea ce ne salvează pe noi este faptul că avem temperamente asemănătoare și că putem să nu fim de acord unul cu celălalt și să fim posomorâți sau arțăgoși unul cu celălalt, fără să facem caz de asta; asta e felul nostru de a fi.

A făcut o pauză ca să-și reaprindă țigara, scoțând din buzunarul de la vestă un chibrit pe care l-a frecat de talpa pantofului.

– Cumva, prietenia noastră a fost de durată. Nu pot să spun că-mi este la fel de apropiat cum îmi sunt cei mai buni prieteni din Statele Unite, dar cu toate astea îl stimez considerabil. Chestia e că ne-am cunoscut în vremuri mai simple, un lucru de invidiat. Oricât de mult s-a schimbat de-a lungul anilor, nu e așa de diferit de tânărul pe care l-am întâlnit cu atât de mult timp în urmă, pe un vapor – știi cum a fost, nu-i așa?

– Mi-a povestit odată că v-ați cunoscut cu mult timp în urmă.

– Chiar așa. A fost o prietenie care a început din întâmplare – pe puntea de deasupra sălii cazanelor a unui vapor cu aburi care urca fluviul între New Orleans și St. Louis... în toamna anului 1860, chiar înainte de Războiul Civil, pe când eu eram marinar pe fluviul Mississippi.

A scos niște fum albăstrui din țigară.

– Stanley călătorea alături de tatăl lui adoptiv, care era american și făcea negustorie cu orașele portuare de pe Mississippi. El era mentorul lui Stanley, în New Orleans, și l-a influențat foarte mult în ceea ce privește felul în care se îmbrăca și felul în care se aranja, și din câte îmi aduc eu aminte, s-a străduit mult să-l educe pe fiul său care, din ce am dedus eu, nu stătea chiar atât de rău la capitolul acesta. Stanley era unul dintre tinerii cei mai educați care circulau de-a lungul aceluia fluviu. Bineînțeles, eu deja îi cunoșteam pe câțiva mai învățați; Horace Bixby, care era și el marinar, m-a făcut să-l citesc pe William Shakespeare și, ocazional, mai întâlneam câte un profesor care călătorea sau vreun jurnalist cu care

puteam uneori să discut despre literatură. Dar Stanley, la acea vreme, cu educația lui englezească bună – în privința căreia prefera să fie modest – era cu mult superior călătorilor obișnuiți care mergeau pe Mississippi. Și pe lângă asta, părea cel mai inocenț și mai modest individ pe care-l puteai întâlni.

A pufăit din nou din țigară și chiar în timp ce vorbea, își imagina priveliștea apelor liniștite și adormite la apus, focurile de tabără înșiruite de-a lungul malurilor fluviului Mississippi și stelele care începeau să apară.

– Mereu avea o carte în mână și părea dornic să afle lucruri despre lume: am fost fermecat de el și m-a înduioșat faptul că se afla în căutarea unui prieten. Eram tineri amândoi – eu aveam în jur de douăzeci și cinci de ani, și Stanley cred că avea pe atunci în jur de nouăsprezece ani, vârsta la care murise nu cu mult timp în urmă iubitul meu frate mai mic, pe care îl chema tot Henry. Presupun că eram pregătit și dornic să mă împrietenesc cu Stanley doar din acest motiv, deși cine știe cum sau de ce se întâmplă ca soarta să ne aducă o persoană anume în viață. Oricare ar fi fost acel motiv misterios, prietenia noastră a înflorit și în cele din urmă s-a întins pe pe un număr impresionant de ani. Mă surprinde faptul că nu ți-a spus mai multe despre începuturile noastre.

*

Se așează ca să scrie o scrisoare în salonul vilei ei, interiorul fiind neschimbat din ziua în care murise Stanley, cu trei ani în urmă, la ora șase dimineața, exact în clipa în care Big Ben suna în depărtare. Lucrurile personale și amintirile lăsate de Stanley au rămas acolo unde le-a așezat ea; pe holuri sunt poze înrămate cu Stanley în safari, Stanley în Zanzibar, cu căraușii indigeni, Stanley cocoțat pe o stâncă în fața ceții și a curcubeului, la cascada Victoria. Pe un raft, se afla o multitudine de ediții princeps și traduceri ale memoriilor lui africane. Pe numeroasele mese și pe pedestaluri din travertin se afla o varietate de mici sipe frumos ornate, din orașe ca Dundee, Edinburgh, Glasgow, Swansea și Manchester, fiecare dintre ele onorându-l pe Stanley pentru vreuna dintre

călătoriile sale în Africa. Din loc în loc, pe perete sunt atârinate plăci care îi plăcuseră lui Stanley foarte mult. Pe una dintre ele, care data din anul 1872, anul în care devenise faimos datorită faptului că-l găsisse pe Livingstone în sălbăticia din Africa, e scris:

Consiliu comunal

Ținut în camera Guildhall, din orașul Londra

Joi, pe data de 21 noiembrie 1872,

Rezultatul a fost unanim

Această curte dorește să-și exprime profunda apreciere față de serviciile remarcabile oferite de

Domnul Henry Morton Stanley

Pentru știință și pentru umanitate a depus eforturi stăruitoare și încununat de succes, pentru a descoperi ce s-a întâmplat cu zelosul și perseverentul călător african misionar

Doctorul David Livingstone,

A cărui soartă incertă a provocat multă neliniște, nu doar supușilor Maiestății Sale, ci și întregii lumi civilizate.

De-a lungul holului se află hărți cu Africa și busturi de bronz ale lui Stanley, și câteva figurine de porțelan cu acesta – genul de bibelouri care s-au vândut ani întregi în magazinele pentru turiști din Piccadilly – sunt puse pe o măsuță din salon. Pe biroul din camera de studiu a doamnei Stanley, care se afla în capătul holului, dincolo de atelierul de pictură, se află cărțile ei obișnuite și un manuscris cu scrierile ei – fragmente dintr-un volum de memorii

(care nu a fost niciodată terminat) intitulat *Viața mea alături de Henry Morton Stanley* –, alături de un mulaj din ipsos al mâinii stângi a lui Stanley, pe care îl păstra ca să-i aducă noroc. Dar mai sunt multe alte lucruri de-ale lui Stanley – diplome, decrete regale, medalii de aur (Ordinul Leopold și Marea Cruce de Cavaler al Ordinului Bath primite de la defuncta regină; medalia de primă clasă a Ordinului Imperial Medijdie primit de la kedivii¹ din Egipt) – care decorau acea casă. Tot acolo se găsesc multe alte suvenire – busole vechi, sextante și alte instrumente, precum și diverse artefacte africane, cum ar fi pământufuri de alungat țânțari, vârfuri de lance, ciudățeniilor falice aduse de Stanley din călătoriile sale – toate fiind expuse într-o vitrină de curiozități.

În timp ce scrie, nu poate evita prezența lui. Chiar dacă e pe punctul de a se recăsători, în câteva săptămâni, doamna Stanley nu a reușit niciodată să scoată vreun lucru din dormitorul personal al lui Stanley – uneori dormeau separat. În șifonierul lui încă se află costumele Savile Row care erau preferatele sale, alături de cămăși, papioane cu dantelă, veste, bretele, ciorapi, bastoane și multe perechi de pantofi cu mărimi mici. Până și noptiera lui a rămas la fel ca în dimineața în care a părăsit-o – cu o pereche de ochelari cu rame subțiri pe paginile Bibliei deschise la capitoul despre Geneză. Nu s-a atins nici de ceasul cu cifre otomane, decât ca să-l întoarcă seară de seară; nu a scos din cameră nici celelalte cărți care îi ajutau să se relaxeze: *Gleanings of Past Years*, a lui Gladstone, un volum de eseuri autobiografice pe care Stanley le-a admirat, în ciuda faptului că-i plăcea autorul („Se simte omul care merge la biserică, cu frică de Dumnezeu, creștinul conștiințios în aproape fiecare paragraf”, scrisese el), poveștile lui Tucidide și două romane, *David Copperfield* de Charles Dickens („Așa am fost și eu, când eram mic”, a spus el cândva) și unul scris de vechiul său prieten Mark Twain, *Aventurile lui Huckleberry Finn* – chiar exemplarul pe care Stanley l-a luat cu el în timpul ultimei sale expediții din Africa.

¹ Titlu purtat de viceregi Egiptului între anii 1867 și 1914 (n.red.)

Și lângă fotografiile care Stanley a cerut să-i fie puse alături, atunci când era pe moarte, pe lângă cele cu Denzil, regina Victoria și Livingstone, erau și câteva picturi în ulei pe care Lady Stanley le crease cu mult timp în urmă: Stanley stând pe peluza din fața conacului lor din Surrey și un portret cu Samuel Clemens pe care Dolly îl începuse cu câțiva ani în urmă, în atelierul ei.

De la Lady Stanley, pentru Samuel Clemens

11 mai 1907

Nr. 2 Richmond Terrace, Whitehall, Londra

Dragul meu Sam,

M-am uitat peste numeroasele hârtii ale lui Henry și peste carnețelele lui, în încercarea de a umple golurile din istoria sa. În birou se află mai multe dulapuri mari, ale căror sertare conțin copii după scrisori, manuscrise vechi și carnețele. Strângea ca un maniac toate lucrurile care îl priveau direct, poate de dragul istoriei, așa că, după cum probabil îți închipui, au fost destul de multe lucruri de trecut în revistă. În ultima vreme a devenit o obișnuință pentru mine să petrec o parte din zi căutând materiale relevante pentru povestea vieții lui – nu a fost o sarcină ușoară, având în vedere cât de multe sunt. Este o muncă pe care o fac incet, dar sigur.

În orice caz, am dat peste un manuscris pe care nu-l mai văzusem niciodată înainte. Este un manuscris pe care cred că Henry l-a început la scurt timp după ce am vizitat New Orleans în toamna anului 1890, în timpul turului pe care l-am făcut pentru dragul maior Pond, perioadă în care amintirile din viața lui petrecută acolo i-au revenit, după o absență de treizeci de ani. De vreme ce o mare parte din manuscris a fost scrisă pe hârtie luată din hotel și în timpul călătoriilor pe vapor, lucruri cu care sunt familiarizată deoarece l-am însoțit pe Stanley în timpul tururilor lui în Statele Unite și în Australia, în anii 1891 și 1892, estimez că a fost redactat în acea perioadă. La început am crezut că manuscrisul este o versiune preliminară a capitolelor referitoare

la primii lui ani petrecuți în țara sa adoptivă, pe care Henry avea să-l perfecționeze mai târziu. Dar, pe măsură ce am citit, am fost surprinsă să văd cât de mult devia de la ceea ce mai târziu avea să lase el drept versiunea „oficială”, întrucât aceste pagini conțin o poveste nespusă. Și această poveste m-a adus pe mine, compilatoarea amatoare a vieții lui, într-o mare dilemă.

Iată care este dilema: în secțiunile completate din autobiografie, pentru care și-a dat acordul spre a fi publicată, menționează clar că Henry Hope Stanley, negustorul din New Orleans pe care îl considera cel de-al doilea tată al său, a dispărut în timpul unei călătorii de afaceri în Cuba: „A murit în anul 1861. Nu am aflat asta decât după mult timp”, a rezumat el totul. Și totuși „manuscrisul din sertar”, dacă pot să-l numesc astfel, pare a fi o relatare în detaliu cu privire la perioada când Henry l-a căutat pe tatăl său în Cuba, o călătorie despre care el susține, în aceste pagini, că a făcut-o între sfârșitul lunii martie și începutul lunii aprilie în anul 1861, alături de tine.

Samuel, am fost extrem de încântată să am această revelație neașteptată, dar probabil că îți închipui și tu cât de perplexă am fost. Deoarece acest manuscris contrazice ceea ce mi-a spus Henry cândva despre experiențele lui din Cuba, pe care a afirmat că a vizitat-o o singură dată, în anul 1865; a spus că a plecat în acea călătorie ca să vadă cu ochii lui mormântul tatălui său adoptiv, întrucât bătrânul domn Stanley fusese îngropat în „cimitirul vreunei biserici din apropiere de Havana”. Și singura dată când te-a menționat în legătură cu trecutul său în America – de fapt, în timp ce mergeam pe jos pe Vieux Carré în New Orleans, în timpul călătoriei noastre din anul 1891 – a fost cu referire la faptul că v-ați întâlnit din întâmplare „de-a lungul fluviului Mississippi”, la bordul unui vapor, cu mulți ani în urmă. Dar nu a intrat niciodată în detalii cu privire la începutul prieteniei voastre, și nici nu mi-a dat vreun indiciu referitor la faptul că a scris atât de multe lucruri despre tine în particular. De vreme ce este evident că Henry își dorea ca această parte să nu fie inclusă în povestea oficială, presupun că a avut el motivele lui, în privința cărora sper că tu vei putea să mă luminezi. Mi-am permis să-ți trimit o versiune scrisă la mașină (originalul lui Henry, care a fost adesea scris într-o stare post-marlarie, are câteva pete și scrisul este pe alocuri greu de descris).